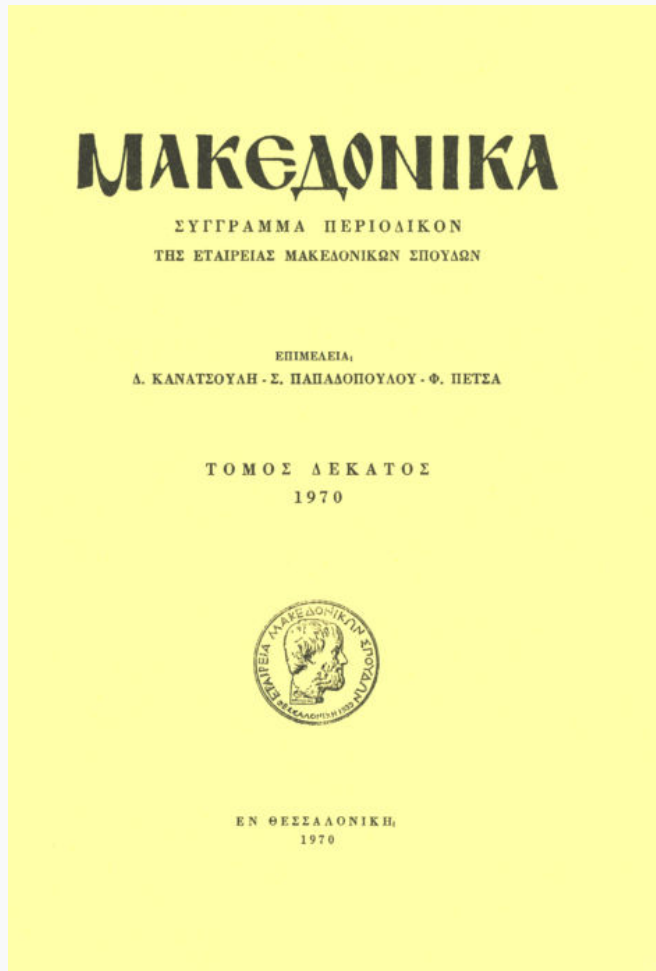

Μακεδονικά

Τόμ. 10, Αρ. 1 (1970)

Επί παρατηρήσεων εις επίγραμμα εξ Εδέσσης

Φώτιος Μ. Πέτσας

doi: [10.12681/makedonika.774](https://doi.org/10.12681/makedonika.774)

Copyright © 2014, Φώτιος Μ. Πέτσας

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Πέτσας Φ. Μ. (2015). Επί παρατηρήσεων εις επίγραμμα εξ Εδέσσης. *Μακεδονικά*, 10(1), 287–289.
<https://doi.org/10.12681/makedonika.774>

ΣΥΜΜΕΙΚΤΑ

ΕΠΙ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΩΝ ΕΙΣ ΕΠΙΓΡΑΜΜΑ ΕΞ ΕΔΕΣΣΗΣ

Δύο ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας ἐπιγραφικούς, ὁ Ἐπίτιμος Ἐφορος Ἀρχαιοτήτων κ. Χ. Μακαρόνας, τὸν ὁποῖον διεδέχθη εἰς τὴν Ἐφορείαν Ἀρχαιοτήτων τῆς Θεσσαλονίκης, καὶ ὁ ἤδη Διευθυντὴς Ἀρχαιοτήτων κ. Στέφανος Κουμανούδης, ἐτίμησαν μετὰ τὴν προσοχὴν τῶν παιγνίδες ἐπίγραμμα ἐξ Ἐδέσσης ὅσον δὲν ἐτιμήθη ἴσως ἢ ὅλη ἀνασκαφῇ τῆς ἀρχαίας μακεδονικῆς πρωτεύουσος ὑπὸ τινῶν¹. Ὁ πρῶτος μάλιστα ἐδῶκεν ἔκτασιν εἰς παρατηρήσεις του καὶ ἀσυνήθη ταχύτητα εἰς τὴν δημοσίευσιν αὐτῶν καίτοι ὁ χαρακτὴρ τῶν διδομένων εἰς τὰ ΑΑΑ εἰδήσεων, ὡς καὶ ἡ προειδοποίησις περὶ προσεχοῦς πληρεστέρας δημοσιεύσεως, θὰ ἐδικαιολογῶν ὀλίγην ἀναμονήν.

Ὁ κ. Κουμανούδης λεπτολογεῖ κυρίως περὶ τὰ σημεῖα στίξεως καὶ προσθέτει (ὑπ' ἐμοῦ προφανῶς παροραθεῖσαν) ὑπογεγραμμένην. Ἐκ τούτων τὸ νόημα τοῦ κειμένου δὲν ἀλλάσσει. Οὐδιωδὸς πῶς μεταβάλλεται ἡ ἔννοια μόνον εἰς τὸ τέλος τοῦ στίχου 4, ὅπου ὁ κ. Μακαρόνας (ἔ.ἀ., σ. 427) καὶ ἐγὼ ἐχωρίσαμεν μετὰ κόμμα τὰς δύο τελευταίας λέξεις. Συμφωνῶ ἤδη εἰς ἄλλο σημεῖον μετὰ τὸν κ. Μακαρόναν, ὁ ὁποῖος μετὰ τὴν πρώτην λέξιν τοῦ ἐπιγράμματος θέλει κόμμα (ἔ.ἀ., σ. 427). Τοῦτο ὁ ἐξ ἴσου προσεκτικὸς κ. Κουμανούδης δὲν ἔβλεπεν εἰς τὸ βελτιωμένον κείμενον του, ἐνῶ μᾶλλον μετὰ πείθει εἰς τὴν στίξιν τοῦ στίχου 4. Θὰ ἐπειθόμην ἴσως κατὰ πάντα ὡς πρὸς τὰ σημεῖα στίξεως, ἀλλὰ τὸ κείμενον εἶναι ἀδόκιμον κατὰ πολλὰ—εἰς τοῦτο δέ, φαίνεται, συμφωνοῦμεν καὶ οἱ τρεῖς. Ὅθεν δὲν ὑπάρχει ἔδαφος λεπτολόγου ἐξακριβώσεως.

Πέραν τῶν σημείων στίξεως ὁ κ. Κουμανούδης παρατηρεῖ ὅτι τὸ ἐπίγραμμα δὲν διακρίνεται «ἐπὶ γνησίᾳ ποιητικῇ ἐμπνεύσει». Καὶ εἰς τοῦτο θὰ συμφωνήσω, ἐὰν μάλιστα γίνῃ δεκτὸν ὅτι ὁ χοῖρος εἶναι Χοῖρος.

Τὸ «τετράπους νέος» ἐκάτερος τῶν ὑπομνηματιστῶν ἐρμηνεύει κατὰ διάφορον τρόπον. Ὁ κ. Κουμανούδης γράφει: «ἢ φράσις τετράπους νέος ἐτέθη ἀκριβῶς διὰ νᾶ... διευκρινισθῆ ὅτι μόνον εἰς νεωτάτην ἡλικίαν ἐχρησιμοποίησε τὰ τέσσαρα ἄκρα, κατὰ τρόπον ἐνθυμίζοντα τὸ γνωστὸν αἶνιγμα τῆς Σφιγγός» (σ. 423). Ὁ κ. Μακαρόνας ἄλλως ἔννοεῖ τὸ πρᾶγμα. Γράφει: «...πρόκειται... περὶ νέου μικροσώμου, ὕψους τεσσάρων ποδῶν, ...ἢτο παιδίον ὕψους 1,30 μ. περίπου» (σ. 427).

Δὲν ἔννοθ' ὡς ἐκλαμβάνει ὁ κ. Κουμανούδης τὸ νόημα τοῦ «τῷ θανάτῳ μηκέτ' ὀφειλόμενος» καὶ συμπεραίνει ἐκ τούτου ὅτι ὁ Χοῖρος ἦτο νέας σχετικῶς ἡλικίας. Τοῦτο θὰ πρόεκυπτεν, ἂν εἰς τὸ ἐπίγραμμα ἐφέρετο: οὕτω τῷ θανάτῳ ὀφειλόμενος.

Ἐὰν εἶναι ὀρθὴ ἡ στίξις (καὶ ἡ ἔρμηνεία) τοῦ κ. Κουμανούδη εἰς τὸ τέλος τοῦ στίχου 4, τὰ σχετικῶς ὑπὸ τοῦ κ. Μακαρόνα (σ. 425) γραφόμενα ἔρχονται εἰς ἀντίθεσιν. Ὅπως δὴποτε διὰ τοῦ μὲν οὖν οὐκ ἐδῶ δὲν νοεῖται «χωρὶς συντροφίαν». Τοῦτο εἶναι γελοῖον. Ἡ

1. Πρῶτη ἀπλή ἀνακοίνωσις τοῦ κειμένου τοῦ ἐπιγράμματος μετὰ εἰκόνας τοῦ μαρμάρου, ΑΑΑ II (1969), σ. 190. Παρατηρήσεις τοῦ κ. Σ. Κουμανούδη, αὐτόθι, σ. 422-423, τοῦ κ. Χ. Μακαρόνα, αὐτόθι, σ. 424-428.

θά δεχθῶμεν τὸ μ ο ὄ ν ο ς ἄ λ ι π τ ο ς τοῦ κ. Κουμανοῦδη ἢ θά νοήσωμεν τὸ μ ο ὄ ν ο ς ὡς σημαῖον «ἀβοήθητος», «οἱ ἴδιον δυνάμειον». Δὲν γνωρίζω—καὶ δὲν εὐρίσκω εἰς τὴν παῶν βιβλιοθήκην τοῦ Μουσείου Πατρῶν—ἀρχαίαν χρῆσιν τῆς λέξεως ὑπ' αὐτὴν τὴν ἔννοιαν, ἀλλ' ἐνθουσιάζομαι ἀπὸ τοῦ παιδικοῦ μου χρόνου εἰς τὰ Ζαγοροχώρια τῆς Ἡπείρου ἐκφράσεις ὡς π.χ.

— Σ' ἐβαλαν καθόλου καβάλα, παιδί μου, ἢ μοναχός σου ἦλθες;

— Ὅχι, μοναχός μου ἦλθα ὄλον τὸ δρόμο.

Τοῦτο σημαίνει ὅτι τὸ παιδί ἦλθε μὲν μαζί μὲ τοὺς ἄλλους, ἀλλὰ ἦλθεν ὀδοποροῦν, «μὲ τὰ πόδια του» (τὸ τελευταῖον τοῦτο ἐλπίζω δὲν θά ἐκληφθῆ ὡς τὸ ἀντίθετον τοῦ... «χωρίς τὰ πόδια του»!).

Διὰ τὸν χοῖρον τοῦ ἐπιγράμματος τοῦτο δύναται νὰ σημαίνει ὅτι δὲν ἐταξίδευσε φορτωμένος ἐπὶ τῆς ἀμάξης. Εἶναι μᾶλλον ἀνεπιθύμητον τοῦτο εἰς τὰ χοιρίδια, ὡς γνωστόν. Ὁ χοῖρος μας θά «ἐξεκούφαινε» τοὺς συνταξιδιώτας του ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει διαμαρτυρόμενος μὲ ἐκκωφαντικούς γρυλισμούς. Ἐπροτίμησε—καὶ ὑπῆρξεν εὐτυχῆ εὐρῶν καὶ τοὺς ἄλλους συμφώνους—νὰ τὸν ἀφήσουν νὰ ἀκολουθήσῃ πεζῇ, «μὲ τὰ ποδαράκια του», κατὰ τὴν συνήθη χαριτωμένην εἰκόνα, τὴν ὁποίαν ὄλοι ἐσχομένῃ ποτε πρὸ ὀφθαλμῶν, χοιριδίου ὅτε μὲν προπορευομένου, ὅτε δὲ ἀκολουθοῦντος δρομαίως τὴν ὄλην συντροφίαν. Ἐκ τοιαύτης ἐμπειρίας προέκυψε ἡ εἰκὼν τοῦ ἀναγλύφου καί, πιστεῦθε, τὸ ἐπίγραμμα ἐν μέρει.

Ὁ κ. Κουμανοῦδης παρατηρεῖ τὴν προφανῆ διαφορὰν εἰς τὴν παράστασιν τῶν δύο χοίρων. Καὶ ἐρμηνεύει ἐκ τῆς διαφορᾶς τὸν ἕτερον ὡς κάπρον. Γράφει: «εἰκονίζεται κάπρος, συμβολίζων ἐκ παραδόσεως τὴν σωματικὴν δύναμιν, ἴσως... τοῦ νεκροῦ». Ἀλλὰ κατὰ τὸν κ. Μακαρόναν εἰκονίζεται «ἕτερος χοῖρος ὀκλάζων», ὡς εἶδομεν, ὁ δὲ νεκρός εἶναι τετράπους τὸ ἀνάστημα, δηλαδὴ «ὄβους 1,30 μ. περίπου», ποιητικῆ ἀδεία. Εἰκασίαι ὄλα. Οὕτῃ ἡ παράστασις οὕτῃ ἡ ἐπιγραφή χαρακτηρίζονται ἀπὸ ἀκρίβειαν καὶ σαφήνειαν.

Σπουδαιότερον εἶναι κάπως τὸ ζήτημα ἂν εἰς τὸ ἐπίγραμμα νοῆται χοῖρος ἢ Χοῖρος. Ὅχι διότι εἶναι ἄγνωστα ταφικὰ ἐπιγράμματα καὶ τάφοι ζῶων. Οὕτῃ διότι εἶναι ἄγνωστα «κύρια ὀνόματα εἰλημμένα ἐκ τοῦ ζωϊκοῦ βασιλείου». Ταῦτα ἐθεώρησα γνωστά εἰς τοὺς συνέδρους τοῦ Συμποσίου μὲ θέμα τὴν Ἀρχαίαν Μακεδονίαν ὡς καὶ εἰς τοὺς ἀναγνώστας τῆς συντόμου ἀνακοινώσεώς μου εἰς τὰ ΑΑΑ. Δὲν εἶναι ἀπαραίτητος πρὸς τεκμηρίωσιν παραπομπὴ εἰς πλείονα συγγράμματα, τὰ πολλὰ δὲ ἐκ λεξικοῦ ἐρανίσματα εἶναι περιττά. Οὐδεὶς ἔχει ἀνάγκην πολλῶν λόγων διὰ νὰ πεισθῆ ὅτι ὑπάρχουν «κύρια ὀνόματα εἰλημμένα ἐκ τοῦ ζωϊκοῦ βασιλείου». Συνέδροι, ἐν οἷς καὶ εἰδικώτατοι, ὡς οἱ ἐκδοταὶ τῶν μακεδονικῶν ἐπιγραφῶν Charles Edson καὶ J. M. R. Cormack, ὁ κ. G. Daux κ.ά., γνωρίζουν ὅτι, κατὰ τὰς ἡμέρας τοῦ Συμποσίου, τὸ καταστὰν νῦν ἐπίμαχον μάρμαρον εὐρίσκειτο ἐπὶ χαμηλῆς τραπέζης ἐντὸς τοῦ γραφείου μου ἐν τῷ Μουσείῳ τῆς Θεσσαλονίκης καὶ ἀπετέλει ἀντικείμενον διασκευαστικῆς συζήτησεως λεπτομερειῶν, ἀλλὰ καὶ τοῦ ζητήματος ἂν πρόκειται χοῖρος ἢ Χοῖρος. Ὑπῆρξεν ὄλοι (μετὰ δισταγμῶν ἔστω) σύμφωνοι ὅτι πρόκειται χοιρίδιον. Καὶ πρὸ τῆς ἀνακοινώσεώς μου καὶ κατ' αὐτὴν οὐδεὶς ἀντεῖπεν. Μεταγενεστέρως προσετέθησαν καὶ ἄλλοι συμφωνοῦντες, εἰδικώτατοι δὲ, ὡς ὁ καθηγητὴς κ. E. Vanderpool, ὁ νῦν Διευθυντὴς τῆς Ἀγγλικῆς Σχολῆς τῶν Ἀθηνῶν καθηγητῆς κ. P. M. Fraser κ.ά. Τὰ ἐπιχειρήματα τῶν ἀρμοδιώτερον θά ἐξέθετον οἱ ἴδιοι.

Ἐγὼ ὀφείλω νὰ εἶπω, ὅτι, ἂν ὁ Χοῖρος εἶναι ἡ ὀρθὴ λύσις, τὰ πρωτεῖα τῆς ὀρθῆς ἐρμηνείας ἀνήκουν εἰς τὴν πρώτην ἰδοῦσαν τὸ εὑρημα ἐπιστημονικὴν βοήθον μου ἐν τῇ ἀνασκαφῇ τῆς Ἐδέσσης δίδα Ἀλικὴν Στουγιαννάκη.

Τὸ ζήτημα εἶναι σπουδαῖον, κυρίως διότι ἐκ τῆς δοθησομένης ἐρμηνείας κερδίζει ἢ χάνει τὸ ἐπίγραμμα τὴν παιγνιώδη χάριν του (flavor). Δὲν βλέπω διατὶ πρέπει νὰ ἀνταλλάξωμεν τὸ χοιρίδιον ἀντὶ τοῦ δούλου. Ὁ χοῖρος ὄχι μόνον ὀνομάζεται, ἀλλὰ καὶ περιγρᾶ-

φεται «τετράπους» και εικονίζεται, ἀφ' ἐνός προπορευόμενος «ποσίν», ἀφ' ἐτέρου θνήσκων «τροχοῖο βίη». Τὸ ἐπίγραμμα δὲν προϋποθέτει ὅτι τὸ χοιριδίον «ὄχι μόνον ἦτο λογικὸν ὄν, ἀλλ' εἶχε και ἀξιολόγους γνώσεις, ὡς και θρησκευτικὴν συνείδησιν»! Αὐτὰ τὰ εἶχεν ὁ (συνταξιδιώτης, πιθανῶς, τοῦ χοιριδίου) ἐπιγραμματοποιός. Οὗτος, παρατηρεῖ ὁ κ. Μακρόνας, «δὲν ἐστερεῖτο...φιλοπαίγμωνος διαθέσεως». Δὲν πρέπει τοῦτο ὡς και τὴν «φιλολογίαν» (σ. 428) νὰ τὰ ἐνθυμούμεθα, ὅταν χρειάζωνται, και νὰ τὰ λησμονῶμεν, ὅταν μᾶς ἐμποδίζουν, ὡς π.χ. συμβαίνει εἰς τὰ σοβαρῶς λεγόμενα τῆς σ. 425, τῆς δεξιάς στήλης τῆς σ. 427 κ.ά. Μὲ ὀλίγην «φιλοπαίγμονα διάθεσιν» και ἡμεῖς, ὀλιγωτέραν δὲ συνοφρώσιν, ἴσως θὰ συλλάβωμεν ὀρθότερον τὸ νόημα τοῦ ἐπιγράμματος¹.

Ἵσως ὀρθότερον ἢ ἀνασκαφῆ τῆς Ἐδέσσης ἔχει σ ο β α ρ ὠ τ ε ρ α π ρ ο β λ ῆ μ α τ α.

THE EPIGRAM FROM EDESSA AGAIN

It has been stated earlier² that the Edessa tombstone is that of a young pig killed while being brought to Emathia. The pig is named, described and pictured—once while travelling and again while being run over. The epigram tells us a story which exactly coincides with the illustration. The evidence for my interpretation is based on the obvious and it takes no flight of fancy to be substantiated.

Imaginative interpretations have been given by others³, based on a possible meaning of one word or another. The fact that the one word can be interpreted in many ways proves that it is unsafe to take recourse solely in imagination (see p. 300).

ΦΩΤΙΟΣ Μ. ΠΕΤΣΑΣ

L'HOSPICE GREC POUR LES INDIGENTS DE PEST

Au XVIIIe siècle Pest était le centre des Grecs de culture grecque, arrivés en grand nombre en Hongrie pour faire des affaires. Ici, ces riches marchands se firent bâtir une église à part sur le bord du Danube et pour leurs enfants instituèrent une école à part. Mais ils n'oublèrent pas leurs vieillards malades. De fait, dans leurs testaments plusieurs négociants ont légué des sommes plus ou moins grandes pour ce but noble⁴.

Mais pour s'occuper davantage et prendre soin des vieillards d'une façon constante et institutionnelle, on décida déjà en 1787 la création d'un hospice pour les pauvres. Dans ce but on organisa une collecte. Une des plus grandes sommes, 10.000 (dix-mille) florins fut léguée encore cette année par testament par Nicolas Paziazi pour la fondation de l'hôpital. Rien n'ayant encore été résolu jusqu'en 1793 au sujet de ce legs, le Conseil de Lieutenance

1. Βλ. προσθήκην εἰς σ. 300.

2. AAA II (1969), p. 190.

3. AAA II (1969), pp. 422-429.

4. Anastas Theodosi a légué en 1775 de l'argent pour l'hôpital communal (Archives de la capitale - Inventaria et Testamenta s. a. 1187).

Un document datant de 1790, gardé dans les archives de la communauté ecclésiastique hongroise orthodoxe de Budapest consigne sur une liste les instruments et objets d'équipement manquant à l'hôpital. Il est certain que les Grecs ont aussi contribués par leurs dons à les procurer à l'établissement.